

Біля класної дошки

Ігор КОЛЯДА,
НПУ ім. М. Драгоманова

КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА ЗА ЯРОСЛАВИЧІВ (7 кл.)

Тема уроку: Київська держава за Ярославичів.

Тип уроку: урок засвоєння умінь і навичок (лабораторне заняття).

Мета уроку:

Ознайомити учнів з особливостями періоду історії Київської держави за правління синів Ярослава Мудрого. Сформувати уявлення про міжусобні війни між Ярославичами, їх причини, характер і наслідки, їх значення для подальшого розвитку історичних подій в Київській державі. Ознайомити учнів з історичними документами та письмовими пам'ятками даного історичного періоду. Сформувати в учнів уявлення про кочівників-половців, а також про наслідки і значення боротьби з ними руських князів. Розвивати вміння аналізувати факти і події, явища, що відбувалися в Київській державі кінця XI — поч. XII ст., і вміння порівнювати, оцінювати та робити висновки. Вдосконалювати вміння працювати з текстом історичних документів, аналізувати та співставляти їх. Розвивати вміння працювати з історичною картою. Виховувати історичне мислення, інтерес до історії України загалом, та до історії Київської держави зокрема. Виховувати повагу до історичних пам'яток та до історичного минулого української землі.

Обладнання:

1. І.А.Коляда, К.І.Крилич, С.П.Юренко. Історія України. Підручник для 6—7 класів. — К.: Генеза, 1998.
2. Р.Д.Лях, Н.Р.Темірова. Історія України. Підручник для 7-го класу середньої школи» — К.: Генеза, 1998.
3. І.А.Коляда, В.С.Власов. Історія України. Навчальний посібник для 7 кл, середньої школи. — К.: АСК, 1999.
4. І.О.Винокур, С. Трубочанінов, Давня і середньовічна історія України. Навчальний посібник для 7 кл. — К.: Глобус, 1996.
5. К.О.Баханов. Історія України. Робочий зошит учня 7 кл. — К.: Абрис, 1997.
6. І.А.Коляда, І.Ф.Шиманська. Історія України в завданнях, запитаннях, ілюстраціях. Дидактичний матеріал для учнів 6-7 кл. — К.: Магістр-S, 1997.

7. І.А.Коляда, К.І.Крилич, А.О.Подобед. Історія України: Дидактичні матеріали для 7 кл. — К.: АСК, 1998.

8. Я.М.Гольденберг. Історія України. Схеми, таблиці, джерела, думки істориків. Частина I. — К.: Орбіта, 1999.

9. Л.І.Дух. Історія України в таблицях для 7—11 кл. — Х.: ННМУ Розвиваюче навчання, 1998.

10. Україна: історичний атлас для 7 кл. — К.: МАПА, 1998.

Хід уроку.

Актуалізація попередніх знань здійснюється за допомогою перфокарт.

Робота з перфокартами.

Текст перфокарток (основні поняття попередньої теми):

Варіант А

Управитель всього господарства князя
 Зубожилый селянин, що продав себе боярину за гроші при свідках

Полюддя — це основне заняття населення, яке відіграло головну роль у

господарстві Київської Русі

Варіант Б

Селянин, що потрапив у залежність до боярина, беручи в нього позику («купу») грошима, худобою, зерном

Збирач оброку, данини для князя

Ряд — це

Натуральний податок у Київській Русі

Вивчення нового матеріалу.

План.

1. Боротьба за київський престол після смерті Я. Мудрого.

2. Половці — нові вороги Київської держави.

3. «Правда Ярославичів».

4. З'їзд князів у Любечі. Його історичне значення.

Репродуктивна бесіда:

— У якому році помер Я. Мудрий?

— Які землі знаходилися у Київській державі на момент смерті Ярослава Мудрого?

— Пригадайте імена синів Я. Мудрого. (Використовуються ребуси з іменами Ярославичів.)

— Який принцип престолонаслідування існував у Київській державі?

Робота з документами (учні зачитують документ з хрестоматії з історії України ч.1. ст. 42 і відповідають на запитання).

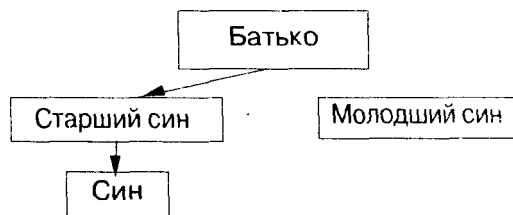
Смерть Ярослава Мудрого і його заповіт. Поділ Київської Русі.

У рік 6562 (1054) представився великий князь руський Ярослав. А коли він ще був живий, поставив він синів своїх, сказавши їм: «Осе я одхожу зі світу сього. А ви, сини мої, майте межі собою любов, бо ви есте брати від одного отця і одної матері. І якщо будете ви в любові межі собою, то й бог буде в вас і покорить він вам противників під вас, і будете ви мирно жити. Якщо ж будете ви в ненависті жити, у роздорах сварячись, то й самі погинете, і землю отців своїх і дідів погубите, що її надбали вони трудом великим. Тож слухайтесь брат брата, перебувайте мирно. Тепер же поручаю я, — замість себе, — стіл свій, Київ, найстаршому синові... Ізяславу. Слухайтесь його, як ото слухались ви мене, нехай він буде замість мене. А Святославу даю я Чернігів, а Всеволоду — Переяславль, а Ігорю — Володимир, а В'ячеславу — Смоленськ. І так розділив він городи, заповівши їм не переступати братнього уділу... Сам же Ярослав був слабий... Отож приспів Ярославу кінець життя, і віддав він душу свою богові місяця лютого у двадцятий (день), в суботу першої неділі посту... (Літопис руський)

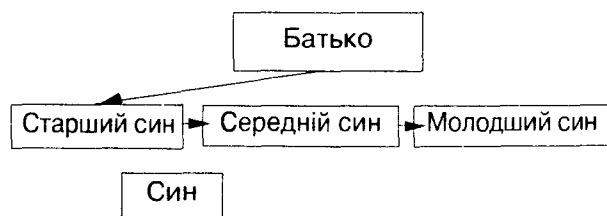
Який саме принцип престолонаслідування встановив Я. Мудрий?

Робота зі схемами «Принципи престолонаслідування в Київській державі».

«Принцип престолонаслідування в Київській державі, що діяв до 1054 р.»

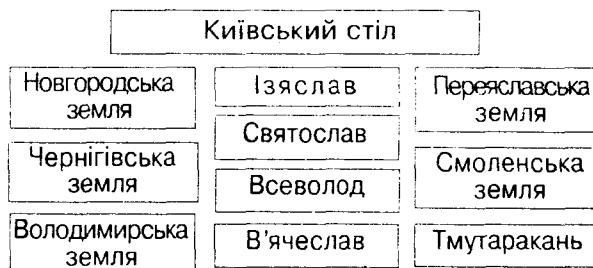
«Принцип престолонаслідування, введений Я. Мудрим».

— Порівняйте схеми.

— З якою метою Я. Мудрий встановив саме такий принцип успадкування київського столу?

Робота зі схемою. Учням пропонується стрілками показати на схемі земля, які належали спадкоємцям Я. Мудрого.

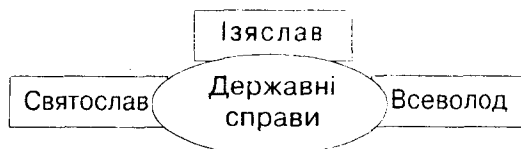
— Яка руська земля належала кожному з спадкоємців Я. Мудрого?

Робота з картою.

— Показати на карті розташування цих земель.

— Пригадайте, що означають терміни «дугувірат» та «тріумвірат»?

Робота зі схемою (учням пропонується скласти схему «Тріумвірат на Русі за часів Ярославичів»).

Робота з документом (учні зачитують документ з хрестоматії з історії України, Ч. 1., С. 43).

У рік 6575 (1067) розпочав війну Всеслав полоцький, син Брячиславів, і зайняв Новгород. Ярославичі ж троє — Ізяслав, Святослав, Всеволод, — зібравши воїв, рушили на Всеслава, коли була велика зима, і прийшли до Мінська. Та мінчани заперлися в городі, і брати ці взяли Мінськ, посікли чоловіків, а жінок і дітей забрали в добучу і пішли до (річки) Немиги. Всеслав також рушив насупроти. І, зібравшись на Немізі місяця березня в третій день, пішли вони одні проти одних. А був сніг великий, і сталася січа люта, і впали многі (у битві). І одолів Ізяслав. Святослав, Всеволод, а Всеслав утік.

— Хто з князів, судячи з документу, виступив проти Ізяслава Ярославича?

— Чому, на вашу думку, це сталося?

Робота з поняттям (вчитель ознайомлює учнів з поняттям «міжусобні війни», записуючи його на дошці, учні ж записують значення поняття в зошитах).

— Пригадайте, яке повстання проти київського князя ви знаєте?

— Коли відбулося це повстання? Які воно мало наслідки?

Робота з поняттям (вчитель ознайомлює учнів з поняттям «половці», записуючи його

на дошці, діти записують значення поняття в зошитах).

Робота з картою (вчитель окреслює на карті місце розташування половців. Учні знаходять місце розташування половців на своїх атласах).

Доповідь учня на тему «Нові вороги Київської держави — половці» (вчитель заздалегідь пропонує учню підготувати коротку доповідь):

— Дорогі друзі! Я хочу розповісти вам про нову загрозу, яка насувалася на українські землі Київської Русі за правління Ярославічів. З середини XI ст. на східних кордонах Київської держави з'являється новий небезпечний ворог — половці. Половці-кумани — племена тюркського походження, були кочовим народом. В господарській діяльності половців переважало скотарство. Це був дуже войовничий народ. Розміщувалися вони, як уже було згадано, між Волгою та Дунаєм. Половецькі загони часто чинили набіги на українські землі, грабували їх. Це приносило велике лихо Київській державі. Думаю, моя розповідь допоможе вам краще зрозуміти, якою небезпечною силою були половці.

Робота з документом (учні зачитують документ з хрестоматії з історії України, Ч. I., С. 48, аналізуючи його в ході аналітичної бесіди):

У рік 6576 (1068) прийшли іноплеменники на Руську землю, половці многі. А Ізяслав, і Святослав, і Всеволод вийшли супроти них на (річку) Альту. І коли настала ніч, рушили вони одні проти одних. За гріхи наші напустив бог на нас поганих, і побігли руські князі, і перемогли половці...

Коли ж Ізяслав із Всеволодом прийшов до Києва, а Святослав до Чернігова, то люди київські прибігли до Києва і вчинили віче на торговищі, і сказали, пославши (послів) до князя: «Ось половці розсипались по землі. Дай-но, княже, оружжя і коней, і ми ще поб'ємося з ними».

Але Ізяслав цього не послухав.

— З яких причин, на вашу думку, руські князі потерпіли поразку на р. Альті? (Знайдіть на карті розташування р. Альти.)

— Чому кияни звернулися по допомогу до князя? Якою була головна роль князя в Київській державі?

— Що послужило причиною запрошення на київський стіл саме Всеслава, князя половецького?

3. «Правда Ярославичів».

Як варіант, використовується криптограма з назвою збірника законів «Правда Ярославичів». Учні пропонується розгадати криптограму.

Евристична бесіда:

— Пригадайте, коли і ким вперше в Київській державі було введено збірник законів?

— Пригадайте, як захищалося життя нововладців у «Руській правді»?

— З яких причин, на вашу думку, зросли

розміри штрафів за посягання на феодалську власність та життя феодала?

— В «Правді Ярославичів» було до певної міри обмежено свавілля землевласників до залежних селян. Про що це свідчить?

— Який можна зробити висновок, співставивши «Руську правду» і «Правду Ярославичів»?

— Чиї права, на вашу думку, відстоював новий збірник законів?

4. З'їзд князів у Любечі 1097 р., його історичне значення.

Робота з документом (учні зачитують документ з хрестоматії з історії України, Ч. I., С. 46 і відповідають на запитання):

У рік 6605 (1097) прибули Святополк (Ізяславич), і Володимир (Всеволодович), і Давид Ігорович, і Василька Ростиславич, і Давид Святославич, і брат його Олег і зібралися (в городі) Любечі, щоб уладнати мир. І говорили вони один одному, кажучи: «Пощо ми губимо Руську землю, самі проти себе зваду маючи? А половці землю нашу розносять і раді є, що межі нами війна донині. Відтепер з'єднаймося в одне серце і обережімо Руську землю. Кожен хай держить отчину свою: Святополк — Київ Ізяславич; Володимир — Всеволодів (уділ); Давид і Олег, і Ярослав — Святославів (уділ); іншим хай будуть городи, які їм роздав Всеволод; Давидові — Володимир; двом Ростиславичам: Перемишль — Володареві, а Требовль — Василькові». І на цім вони цілували хреста: «А якщо відтепер хто на кого встане, то проти того будем ми всі і чесний хрест». І сказали вони всі: «Хай буде проти нього хрест чесний і вся земля Руська». І, поцілувавшись, пішли вони до себе.

— Які князі були учасниками Любецького з'їзду?

— Які рішення було прийнято на з'їзді?

— В чому історичне значення цих рішень?

Робота з контурною картою (учні працюють з своїми контурними картами, позначаючи на них кордони земель Київської держави за Ярославичів):

— Знайдіть на карті розташування половців.

— Окресліть, які руські князівства були безпосередніми сусідами половців?

— Кому з князів належали ці землі?

— Які нові юридичні норми закріплювала «Правда Ярославичів»? Про що це свідчить?

— Якими були наслідки повстання 1098 р.?

— Які події послужили причиною скликання з'їзду князів у Любечі 1097 р.?

— Чи були рішення з'їзду князів виконані? Які з рішень залишилися невиконаними?

— Назвіть князів, які об'єдналися 1100 року для спільної боротьби проти половців. Чи була боротьба об'єднаних сил руських князів вдалою?

Домашнє завдання

Учні пропонується заповнити хронологічну таблицю «**Походи руських князів проти половців**».

Дата	Князі-учасники походу	Результат